

ADALÉKOK MISZLA KÖZSÉG*
KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
BIRTOKVISZONYAINAK VIZSGÁLATÁHOZ

ÍRTA: MAYER GYULA

Az egyes emberi közösségek és a közösséget alkotó egyének életkörülményeit nagy mértékben determinálják azok a gazdasági, társadalmi tényezők, amelyek az adott közösség létezéséhez szervesen kapcsolódnak. E meghatározó tényezők között kiemelkedő fontosságúak a természeti adottságok, a termelőerők és termelési viszonyok. A termelőerők fejlettsége azt mutatja meg, milyen mértékben képes az ember saját szolgálatába állítani környezetének természeti adottságait. Ennek fontos tényezője maga az ember, ismereteivel, termelési tapasztalataival, de szerves része a termelési eszközök és azok az anyagi javak is, melyekre az ember munkája során hat. Minél sokoldalúbbak, tapasztaltabbak a közösségek tagjai, minél termelékenyebbek termelési eszközeik, annál magasabb szinten állnak termelőerőik. A termelőerőhöz szorosan kapcsolódnak a termelési viszonyok. Hiszen az emberek nem tudnak termelni anélkül, hogy valamilyen módon ne egyesüljenek a közös tevékenység és a termékek kölcsönös cseréje érdekében. S maga a termelési viszony fogalma éppen azokat az anyagi, az emberek tudatától függetlenül meglévő kapcsolatokat tükrözi, amelyek a társadalmi termékek termelése, cseréje, az anyagi és szellemi javak elosztása folyamán alakulnak ki az emberek között. A termelési viszonyok legfontosabb elemét a termelési eszközök tulajdonviszonya képezi. Ez határozza meg a társadalom tagjainak a munkához, a kisebb nagyobb közösségek irányításához, a munka során létrehozott javak elosztásához való viszonyát. A magántulajdonon alapuló társadalomban szükségképpen alakulnak ki az emberek közötti egyenlőtlenségi viszonyok. Aki nagyszámú termelési eszköz tulajdonosa, gazdaságilag uralkodik azok felett, akik egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben rendelkeznek termelési eszközökkel. Az adott közösség életkörülményeinek vizsgálatához tehát mindenekelőtt a termelőeszközök tulajdonviszonyait kell feltárni.

Miszla községben a tárgyalandó időszakban a lakosság túlnyomó többsége az őstermelésből élt. (1. sz. táblázat)

Mint a fenti táblázatból kitűnik, a községben a keresők százalékos aránya az összes népesség viszonylatában alatta maradt a többi vizsgált terület százalékarányának. Az országos átlagtól mindössze 0,6%-kal tér el, a dunántúlinál 1,0%-kal keve-

* Miszla község, az egykori mezőváros Tolna megyében a Hegyhát nevű dombvidék északnyugati peremén fekszik. Lankás dombokkal körülvett magyar lakosságú település. Nyugatról Keszőhidegkút és Belecska, északról Pincehely, keletről Nagyszékely, délről Udvari és Gyöng határolja. Területe a különböző lexikonok és statisztikai felmérések alapján 6034 kh és 6009 kh között változik.

A Magyar Statisztikai Közlemények 105. kötete 156. lapján található adatok szerint:

„Összes terület 6009 kh.

Ebből:

Szántó: 3907 kh, Kert: 48 kh, Rét: 189 kh, Szőlő: 121 kh, Legelő: 751 kh, Erdő: 792 kh, Nádas: 1 kh.

Földadó alá nem eső terület: 200 kh.”

Szám és a keresőkhöz viszonyított %

(1. sz. táblázat)
A népesség foglalkozási statisztikája az 1920. évi népszámlálási adatok alapján

Mező- gazdaság és kerté- szet	együtt	2 118 144 56,4%	575 090 48,32%	94 755 73,24%	562 86,8%
	nő			31 054	131
	férfi			63 701	431
Házi cseléd	eltartott	19 569	7 441	594	4
	kereső	155 892 2%	36 932 3,1%	3 006 2,3%	13 2%
	együtt	175 461	44 373	3 600	17
Nyugd. és tőke- pénzes	eltartott	97 871	25 785	2 357	18
	kereső	98 954 2,6%	29 369 2,4%	2877 2,2%	12 1,8%
	együtt	196 825	55 154	5 234	30
Véderő	eltartott	36 461	9 859	583	—
	kereső	88 139 2,3%	28 409 2,3%	2 152 1,6%	1 0,15%
	együtt	124 600	38 268	2 735	1
Köz- szolgálat és szabad foglalkozás	eltartott	204 435	46 114	4 407	15
	kereső	167 731 4,46%	34 913 3,44%	3 070 2,3%	14 2,1%
	együtt	362 165	81 027	7 477	29
Közle- kedés	eltartott	238 519	62 653	6 345	3
	kereső	117 607 3,1%	27 271 2,29%	2 685 2%	2 0,3%
	együtt	356 126	89 924	9 030	5
Keres- kedelem és hitel	eltartott	223 284	39 613	4 053	—
	kereső	183 736 4,8%	30 313 2,5%	2 822	3
	együtt	407 020	69 926	6 875	3
Ipar	eltartott	842 652	220 352	20 711	65
	kereső	679 657 48%	163 982 13,7%	14 892 11,5%	37 5,7%
	együtt	1 522 309	384 334	35 603	102
Östermelés	együtt	4 449 105	1 640 947	185 087	1203
	eltartott	2 322 416	838 125	89 982	638
	kereső	2 126 688 56,67%	802 822 67,45%	95 105 73,51%	565 87,3%
Összes népesség	együtt	7 980 143	2 508 018	263 112	1393
	eltartott	4 227 429	1 317 939	133 751	746
	kereső	3 752 714 47%	1 190 079 47,4%	129 361 49,1%	647 46,4%
Vizsgált terület		Magyar- ország	Dunántúl	Tolna megye	Miszla község

sebb, a megyeinél pedig 2,7%-kal kisebb. Ez azt jelenti, hogy az eltartottak aránya magasabb mint bármely más terület átlagában. Ugyanakkor az őstermelésben foglalkoztatottak számaránya jelentősen túlhaladja mindhárom vizsgált területet. A miszlai 87,3%-kal szemben az országos átlag mindössze 56,67%, a dunántúli 67,4%, a megyei átlag pedig 73,51%. Magától értetődő, hogy a többi foglalkozási ágban fordított az arány, kisebb százalékban dolgoznak miszlaiak, mint az összevetett területeken. A statisztikai kimutatásokból már eleve kimaradtak az olyan területek, amelyekben a falu lakosai közül egyáltalán nem dolgoznak: mint például a bányászat és kohászat, egyéb és ismeretlen foglalkozású.

Az őstermeléshez a halászat, vadászat, erdőgazdaság is hozzátartozik, Miszlán azonban szinte kizárólagosan csak mezőgazdaságban dolgoztak. Ezt bizonyítja az 1. számú táblázat „Mezőgazdaság és kertészet” rovata is, amely szerint az összes foglalkoztatottak száma mindössze hárommal kevesebb, mint az őstermelésben dolgozó keresők száma. Míg országosan 56,4% dolgozott a mezőgazdaságban és kertészetben, Dunántúlon 48,32%, Tolna megyében 73,24%, addig Miszlán 86,8%.

A fenti adatok alapján könnyebben érthető, miért a birtokviszonyok képezik a község két világháború közötti lakossága életkörülményeinek, termelési viszonyainak meghatározó jellegét.

A vizsgált időszakban a község társadalmi struktúráját alapvetően állandónak, kevés változást mutatónak tekinthetjük. Ezt a véleményt támogatja az a tény is, hogy a birtokok száma, a cselédek, zsellérek, a kis és középbirtokosok száma, és helyzete alig módosult a két világháború között. Egy 1919-ből való adat szerint: „... a 6030 kataszteri holdat kitevő határban 3 nagy birtok s cirka 800 kisbirtokos van.” [1] Bár csak hozzávetőleges számok ezek, hozzájuk képest sincs nagy eltérés a teljesen megbízható, statisztikai felmérés alapján közölt adatokban. Vizsgáljuk meg a birtokviszonyokat az 1935. évi állapotnak megfelelően.

(2. sz. táblázat)

Miszla község birtokviszonyai az 1935. évben

Az összes birtokok száma:	789
Ebből:	
1 kh-nál kisebb birtok	252
1—5 kh	375
5—50 kh	156
50—100 kh	1
100—500 kh	2
500—1000 kh	3

A birtok összterülete: 6016 kh.” [2]

Az első kategóriába sorolt, tehát az 5 kh alatti birtokok száma feltűnően nagy. Az összesen 627 törpebirtok a község területén lévő összes birtoknak 79%-a. A birtok szerinti tagolás a tulajdonosok figyelembevételével vizsgálja a földterületet. Mint ahogy a Tájékoztató megjegyzésekből olvasható:

„A számbavételnél földbirtokegységnek tekintett ugyanannak a földtulajdonosnak egy község határában fekvő, bármilyen kiterjedésű összes olyan földbirtoka, amelyhez földadó alá eső terület tartozik, tekintet nélkül arra, hogy a földbirtok hány részből áll és azt hány kataszteri birtokíven tartják nyilván. Egy földbirtoknak számított még az egyenes ágon fel- és lemenő családtagoknak és feleségeknek ugyanabban a községben fekvő, közösen kezelt földbirtoka is.” [3]

Ennél a tagolásnál többet nyújt a gazdaságok szerinti számbavétel, amelyből kiderül, hogy egy-egy birtok mekkora területtel rendelkezik. „Gazdaságnak az összeírás során csak a közös felszereléssel kezelt és önálló gazdasági egységet alkotó üzemet

kellett tekinteni. Ha tehát valakinek több ilyen gazdasága is volt, e gazdaságok mind-egyike a közölt eredményekben külön-külön is szerepel.” [4]

Ennek figyelembe vételével vizsgáljuk meg Miszla községben az összes birtokokat.

(3. sz. táblázat)

„A gazdaságok száma és területe

A gazdaságok száma:	680	Területe: 6009 kh
Ebből:		
1. az 1 kh alatti szántó nélkül	18	6 kh
2. az 1 kh alatti szántófölddel	180	124 kh
3. 1—5 kh	321	802 kh
4. 5—10 kh	78	562 kh
5. 10—20 kh	60	846 kh
6. 20—50 kh	17	524 kh
7. 50—100 kh	1	63 kh
8. 100—200 kh	1	109 kh
9. 200—500 kh	1	400 kh
10. 500—1000 kh	3	2573 kh” [5]

A gazdaságok esetében is érdemes összevetni az 5 kh alatti adatokat.

Kiderül, hogy az összes gazdaságoknak, 76,3%-a sorolható ide. Ugyanakkor a hozzájuk tartozó földterület az összes területeket mindössze 16,48%-a. Ha ugyanezt megvizsgáljuk megyei, dunántúli és országos viszonylatban a következő képet kapjuk:

(4. sz. táblázat)

Az 5 kh alatti birtokok/gazdaságok:

	Száma	Területe kh	Az összes gazdasághoz viszonyított százaléka	Átlag területe
Magyarország	1 042 520	1 423 303	68,71 %	1,36 kh
Dunántúl	345 493	532 391	64,09 %	1,54 kh
Tolna megye	37 000	63 352	62,91 %	1,71 kh
Miszla község	519	986	76,30 %	1,89 kh” [6]

Az összehasonlításból kiderül, hogy a törpebirtokok, törpegazdaságok aránya Miszla községben magasan fölülte van mindegyik vizsgált terület százalékának. Bár az egy gazdaságra jutó átlagterületben Miszla vezet, minthogy az egy gazdaságra jutó terület meghaladja a többi érintett területek ide sorolható gazdaságainak területét. Viszont így sem éri el a 2 kh-at. Ekkora terület még ideális viszonyok között, természeti hasznosítás esetén sem elegendő egy átlagosan 4 személyből álló család megélhetéséhez. Miszlán azonban a törpebirtokokon csakúgy mint a nagyobb gazdaságokban külterjes gazdálkodást folytattak. A termésátlagok alacsonyak voltak. A kis parcellákon is természetek gabonaneműeket, kapásnövényeket és zöldségféléket egyaránt. Ilyen kis területen azonban sohasem termett annyi, ami elegendő lett volna az adott birtok művelőjének. Emiatt a teljesen nincstelenséghez hasonlóan ezek a törpebirtokosok is vállaltak alkalmi napszámosmunkát, részesművelést a nagygazdáknál és az uradalmakban. Rendszerint igaerővel sem rendelkeztek, a kis parcellák szántásáért, a termények hazaszállításáért a gazdáknak gyalogmunkát kellett teljesíteniök. A jobbgyorszaktól megmaradt arányban két napot dolgoztak a gazdáknak egy napi marha-, vagy lófogatni munkáért. Az előljárásság meghatározta ugyan a fuvardíjként számítható összegeket még 1919-ben, de a gyakorlatban inkább a ledolgozás maradt. A szabályzat szerinti térítés: „... egy egész napi fuvar a község határán belül 60 (hatvan) korona, fél napi fuvar 30 (harminc) korona, egy szekér tüske vagy ágfa behordásáért 20 (hús) kor., a határba egyszeri befogás 12 (tizenkettő) kor., a helybeli

malomba egy forduló vagy szalmahordás 12 korona, egy kocsi föld hozatala 5 kor., ha több kocsi kell, a második és többi forduló 4 korona.” ...A községi cselédek és szegények részére orvos hozatala kilométerenként — az utat egyszer számítva — 5 korona. Ha a fuvar az éjjeli órákban teljesítetik, vagy az éjjeli órákba nyúlik, esetenként 10 (tíz) korona különdíj jár. Apaállatok vételénél —, ha több helyre történik a fuvarozás — a díjak az egész út hossza szerint számítandók.” [7]

Készpénzzel fizetni a szegények nem tudtak, gyakori jelenség volt, hogy talicskával fuvarozták a földet, lepedővel összekötve hátukon a szénát, a rőzsét a határból és vállukra vetett zsákbak vitték a malomba az örletni való gabonát.

Ezek között a törpebirtokosok között különösen nehéz helyzetben voltak a Nagyatádi-féle földreform során földhözjuttatottak. Az ő gondjaikról a megyei gazdasági felügyelő évenként ismétlődő jelentéseiben is rendszeresen megemlékezett. Még a huszas évek elején írta:

„A földhözjuttatott volt földnélküliek a már birtokba adott parcellákon, vagy átmenetileg nekik juttatott kishaszonbérletben kielégítő szorgalommal bár, de sajnos nem megfelelő eredménnyel gazdálkodnak. A kezdet nehézségeivel való nehéz küzdelem munkájukban s így terméseredményeikben is lényegesen hátráltatja őket. Igás erejük nincsen ... s így a fogatos erővel bíró kisbirtokosoknak valóságos zsellé-reivé válnak, mert a kis földjük megmunkálásáért nem pénzben, hanem természetbeni napszámban fizetnek, ami elég tekintélyes terhet, k. holdanként kétszeri szántásért stb.-t számítva cca 20 gyalog napszámot jelent.” [8]

Ugyanerre a kiszolgáltatottságra utal a két évvel későbbi jelentés következő részlete is:

„... az 1—2 k. hold földhöz jutott saját igával nem bíró embert igen sok, tömördek más érdek is fűzi ahhoz a gazdához, akivel szántat és egyik érdek a másikkal oly szoros kapcsolatban van, hogy egymástól el nem választhatók. Rendszerint elvállalja a törpebirtokosnak aratását, cséplését, tengeri, krumpli földjének részes kapálását, rétyjének részes kaszálását, fáinak nyésését, szőlőjének megmunkálását s ebből mind részt kap, így tehát annak a kis földnek a megszántásáért is hozzáfordul. Elkerülhetetlen, hogy ilyen helyzetben ne akadna olyan is, aki lehetetlenül kihasználja a földhözjuttatott ráutaltságát”. [9]

A földművelésügyi miniszterhez eljuttatott megyei jelentésekben őszinte aggodalom érződik. A megyei gazdasági hivatalvezető javasolja, hogy különböző juttatásokkal, kölcsönökkel szövetkezeti szervezésekkel segítsék a törpebirtokosokat. Még a felszabadulás utáni termelőszövetkezetek szervezésekor is elfogadható okfejtés lett volna: „... a földhözjuttatott kisemberek felsegítésére és támogatására más útnincsen, mint a szövetkezeti út. Csakis ezen az úton lehet hozzájuk juttatni kedvezményes feltételeket: hosszú lejáratú kölcsönt, így lehet részükre gazdasági gépeket, tenyészállatokat, jó vetőmagot, olcsó gyümölcsoltványt stb. eljuttatni.” [10]

A sanyargó, kizsákmányolt „birtokosok” azonban hallani sem akartak a szövetkezésről. Mindegyik abban reménykedett, hogy néhány év alatt megnöveli birtokát, nem kell mások igaerejét igénybe venni, hanem ő dolgoztathat másokat. Ebben a hitben emberfeletti munkát vállaltak. A családok minden mozogni tudó tagja munkában volt. Még az előrehaladott állapotban lévő terhes asszonyokat és az iskoláskort el nem ért gyermekeket sem kímélték. Állandó jellegű szolgálatot nem vállaltak, cselédnek nem szegődtek el. Napszámomunkát végeztek a saját kis parcella és az igaerőt adó gazda földjének megművelése mellett. Az igás gazdák maguk határozták meg, mikor veszik igénybe a lekötöztetett kisemberek szolgálatait. Rendszerint akkor dolgoztatták őket, amikor a nappali munkaidőt legjobban ki tudták használni, vagy amikor a szerencsétlen kisembernek a maga földjén is lett volna dolga.

A látszatföldreform során birtokhoz jutott miszlaiak száma 114. A számukra eladott terület mindössze 157 kh. [11]

Az egy birtokra jutó átlag 1,3 kh. Sorsuk az örökös bizonytalanság. Rájuk is érvényes a megyei gazdasági felügyelő megállapítása: „A juttatottaknak forgó tőkéjük nincs, továbbá birtokaik oly kicsinyek 1—2 kh. hold, amelyből egy család megélni nem tud. Ha ezek birtoka egy család megélhetését biztosító családi birtok nagyságáig kiegészíthető volna, úgy az eredetileg kiosztott földek sokkal jobban volnának nemzetgazdasági szempontból kihasználva, s ez a népréteg megelégedett lenne. Sajnos jelenleg ezek se nem gazdák, sem nem napszámosok, s helyüket nem találják a társadalomban.” [12]

Helyi viszonyok között, a földterület mennyiségét és milyenségét egyaránt figyelembe véve, csupán a negyedik nagyságcsoportba tartozó, 5—10 kh területű gazdaságok voltak életképesek, valamint a magasabb átlaggal rendelkező birtokok. A negyedik csoport átlaga, az 562 holdnyi területnek 78 gazdaságra számítva: 7,2 kh. volt. Ezek a gazdaságok már eltartották művelőiket, bár szűkösen. Csak úgy, hogy a család minden tagja dolgozott, a még iskoláskorú gyerektől kezdve a még mozogni tudó öreg szülőig. Nem minden gazdának volt saját igaereje ebben a csoportban sem, de a többség rendelkezett legalább egy tehénfogattal. A tehenet szívesebben tartották, mint az erősebb ökröket, vagy a gyorsabb lovakat, mert a szükséges munkákat el tudták végezni velük, ugyanakkor a család számára elegendő tejet is megadták. A faluban összességében a következő igaérfogatok voltak:

(5. sz. táblázat)

lófogát összesen	82 ebből	14 egyes
ökörfogat	39	
tehenfogát	33	
összesen	158	

A fogatokhoz tartozott 27 személyszállító és 213 igaésszeker. [13]

Az 5. birtokcsoportba sorolt 10—20 holdasok már könnyebben megélték saját gazdaságukból. Idegen munkaerőt nem gyakran alkalmaztak, de arra sem kényszerültek, hogy ők menjenek másokhoz napszámba. Mindegyiknek volt legalább egy tehénfogata, vagy ökörfogata. Területi átlaguk a 60 gazdaságra számítva: 14,1 kh. Csaknem mindegyiknek volt szántója, rétje, szőlője, sőt érdeje is. A domboldalakat akácerdővel telepítették be, a tüzelőnek és építkezéshez alkalmas fát is kitermelhettek maguknak. Közöttük a módosabbak lovakat is tartottak, és kihasználták az igaerővel nem rendelkező törpebirtokosokat.

A 6. csoportnál feltüntetett 17 gazda már jó módban élt. Átlagosan 30,8 kh terület tartozott egy-egy gazdasághoz. Bár a gazda maga is dolgozott, az időszaki munkák elvégzésére rendszerint fogadott napszámosokat. A gabonaneműek aratását, a kapások megművelését részeseznek adta. Maga inkább csak a szőlőműveléssel, a kerttel és az állatok gondozásával foglalatoskodott. Mindegyik gazdának volt saját lófogata, s a teheneket nem fogták igába. Többnyire közülük választották a község bíróját, valamint a képviselőtestület tagjait. Ezzel kapcsolatosan érdemes megfigyelni az 1937. nov. 10-én kelt jegyzőkönyv mellékelt fénymásolatát.

Az egyetlen 7. kategóriás birtokos területe 63 kh volt. Ő állandó jelleggel foglalkoztatott idegen munkaerőt. Egy szolgálgyereket tartott, aki az állatokat gondozta, lófogattal a szántást, vetést, betakarítást végezte. Maga a gazda is részt vett a munkában, de inkább csak a napszámosokat, a részmunkásokat irányította. Nagyon ügyes gazda hírében állott. Azon kevesek közé tartozott, akik jól, megfelelő időben

értékesítették terményeiket és állataikat, így állandóan volt elegendő pénze. Több éven át ő is válaszott bírja volt a községnek.

A 8. nagyságcsoportban ugyancsak egyetlen birtok szerepel. Ennek tulajdonosa, Nagy G. Lajos a 109 kh. föld megmunkálására két cselédet is tartott. Két pár lova, több ökör- és tehénfogata volt. Aratás idején három aratópár végezte a betakarítást, ugyanezek művelték a kapásnövényeket. A házi munkában gyermektelen feleségének bejárónő segédkezett. A cselédek részére a főzést, mosást és takarítást is ő végezte. A gazda immel-ámmal részt vett a munkákban, többnyire az egyik lófogatot hajtotta. Mint virilista hivatalból tagja volt a képviselőtestületnek, de jelentősebb szerepet nem játszott a falu életében. Annyiban csupán, hogy rendszerint részt vett a szegény családoktól végrehajtás során elkobzott holmik árverésén, s megvásárolta azokat. Különös előszeretettel vette meg a néhány négyszögölnyi kerteket, nadrágszíjparcellákat. Több háza, telke volt a faluban. Az ő tulajdona volt a posta területe, s az egyik szatócsüzletnek bérbeadott épület is.

A 9. gazdaságcsoportba sorolt 400 kh területű birtok a községi legeltetési társulat tulajdona volt.

Rendeltetéséből adódóan az összterület 95%-a legelő. A földművelésre nem alkalmas domboldalak alkották. Ide hajthatták ki állataikat a falusi gazdák, vagy az évről évre fogadott pásztorok. A legeltetési jogot külön megvásárolhatták az állattartók. Ilyen jog hiányában külön legeltetési díjat kellett fizetni. Jó idő esetén olyan gazdagon termett a fű, hogy nem győzték lelegelni az állatok. Ilyenkor egyes területeket elzártak a legeltetés elől, s kaszálónak adták el. Ugyancsak eladták a legelőkön és a külön kis erdőből kitermelt faanyagot is.

A 10. birtokkategóriában, az 500—1000 kh közötti területtel rendelkező gazdaságok száma: 3. Összterületük 2573 kh. Az összeírás idejéből nem áll rendelkezésre részletes kimutatás, melyik gazdasághoz pontosan hány kh tartozott. Miuthogy összterületük nem változott jelentősen a felszabadulásig — mindössze 14 kh-dal gyarapodott — hozzávetőlegesen azonosítani lehet az egyes birtokok területét a földosztó bizottság kimutatásában szereplő adatokkal:

„A nagybirtokok területi megoszlása:

Inkey örökösöké:	881 kh	500 négyszögöl
Dr. Martin József	933 kh	607 ”
Dr. Lányi Márton:	772 kh	1008 ” [14]

Csupán a kimutatásban szerepeltek ezek a tulajdonok nagybirtokként, a valóságban középbirtokok voltak. Bár természeti adottságaik hasonlóak, területük sem tért el jelentősen egymástól, mégis szembetűnő különbség, értékbeli differencia alakult ki közöttük az évtizedek során. Mindhárom birtokon konvenciók cselédek és napszámosok dolgoztak, terméseredményeik, fő jövedelemforrásaik jelentősen eltértek egymástól. Ennek illusztrálására szolgáljon egy kimutatás, ugyancsak a községi földosztó bizottság anyagából:

„K i m u t a t á s

Miszla község földigénylő bizottsága által igénybe vett élő és holt felszereléseiről a Dr. Martin, Dr. Lányi és báró Inkey féle uradalmakból:

Lábasjóság, kocsí, gazdasági felszerelések:

Dr. Martin gazdaságtól	24.591,50 pengő értékben
Dr. Lányi gazdaságtól	5.680,— pengő értékben
Br. Inkey gazdaságtól	3.965,— pengő értékben [15]

Az igénybe vett és kiosztott felszerelések, állatok értékét az 1938-as áraknak megfelelően tünteti fel a kimutatás. Ebből kiderül, hogy a két utóbbi birtokról igénybe vett felszerelések, gépek állatok együttes értéke mindössze mintegy harmad része a Dr. Martin gazdaságában talált és kiosztott élő és holt felszerelések értékének.

A gazdasági különbség okai többek között a következőkkel magyarázhatók:

Az Inkey család 1875. augusztus 17-i dátummal kapott bárói címet és örökös főrendiházi tagságot. [16]

A miszlai birtok — amelyet a nemeskéri Kissektől örökölték — csak egy kis része volt az ország más területein és Horvátországban elterülő több ezer holdas gazdaságoknak. A mindenkori uraság csak olykor látogatott el Mislára, hogy az ugyan-csak örökölt klasszicista stílusú kastélyban megpihenjen. A gazdálkodás ügyeit fizetett gazdatisztek, jószágigazgatók intézték. Több esetben bérbe adták az egész gazdaságot. A bérlők nem eszközöltek jelentős beruházásokat, inkább kizsigerelték a szántóföldeket, pusztították az erdőket, elhanyagolták a legelőterületeket. Az is előfordult, hogy a bérlők a szerződés lejárta előtt otthagyták a birtokot anélkül, hogy akár a bérleti díjat, akár a szegődményes munkások számára a munkadíjat kifizették volna. Ennek bizonyítására szolgáljon a bérüket követelő munkások periratainak egy részlete:

„Mi Barbalics Máttyás letenyei és Hóber Lajos polai lakosok, mint hivatásos mezőgazdasági munkások báró Inkey Nándor miszlai földbirtokos bérgazdaságába Grósz és Vadász bérlőkhöz 6 hónapi mezőgazdasági munkára 1926. április 12-én illetve május 1-én leszerződünk. Szerződésünket a letenyei községi előjáróság előtt kötöttük, ahol a szerződést mind az ötvenen aláírtuk. A községi előjáróság a szerződést szabályszerűen záradékolta. 1926. aug. elején Grósz és Vadász bérlők a bérletet otthagyták, s tudunkkal ismeretlen helyre távoztak. Mikor megtudtuk, hogy járandóságaink veszélyben forognak, nincs aki azt kifizesse, a munkát ott akartuk hagyni. Ekkor a simonytornyai járás főszolgabírája a helyszínen megjelent, s Dr. Kech László gyönki ügyvédünk előtt felhívott bennünket, hogy a munkát folytassuk tovább, mert járandóságunkat csak így biztosíthatja. Báró Inkey uradalom főintézője, Banich János miszlai lakos pedig kijelentette, hogy szerződés-szerű járandóságunkat az Inkey uradalom fizeti. Ez egész természetes is, mert a bérlők a bérletet otthagyták, a tulajdonos birtokát kényszerülve volt visszavenni, úgy az augusztustól fogva teljesített munkánk gyümölcseit az Inkey uradalom élvezte.

Mi a szerződés-szerű kötelezettségeknek eleget tettünk, a szerződési kötelezettségen felül 6 nappal többet dolgoztunk és most jutalmul a már megszolgált jogos járandóságunkat megkapni nem tudjuk. Pedig mi csak a munkánkból tartjuk fenn magunkat s családukat és most a legnagyobb nyomornak vagyunk kitéve... [17] A megszolgált keresetért folytatott pereskedés elhúzódott, s 1932. október 31-én zárult a székesfővárosi m. kir. pénzügyigazgatóságtól a Tolna vármegye alispánjához küldött 88 249/1932. számú igazolással. A szerződésben megszabott járandóságon túl a perköltségek fedezésére 500 pengőt kellett fizetniük az Inkeyeknek. A miszlai gazdaságot inkább nyűgnek, mint haszonszerzési lehetőségnek tartották. A Nagyatádi féle földreform végrehajtására 157 kh területet ajánlott fel Inkey Imre, a család fiúörököse. Eladta a községnek a feudális hagyományok révén a család tulajdonát képező vásártartási jogot.

A miszlaiak földhétségét kihasználva újabb, nagyobb területet bocsájtott a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete rendelkezésére, amelyet aztán feldarabolás útján részletfizetésre értékesítettek. Erről a földeladásról az 1928. október 2-án kiállított vármegyei gazdasági felügyelőségi 1376/929. sz. tanúsítvány ad számot.

E szerint az eladott és 28 parcellára darabolt föld terület 869 kh, 220 négyszögöl. Ennek egy része házhely a faluban, a többsége azonban szántóföld, kert. [18]

Nem fejlesztette a gazdaság termelő erőit. A földművelés, terményszállítás munkáit lovak és munkabíró szilaj ökrök végezték. A kis teljesítményű cséplőgépet még a második világháború idején is a századfordulón vásárolt gőzgép működtette, ugyanakkor a faluban volt már egy társastulajdonban egy Hofherr és magántulajdonban egy Fordson traktor. A szántóföldek is, a gazdasági felszerelések és az urasági épületek is elhanyagolt állapotban voltak a felszabadulás idején.

Dr. Lányi Márton volt budapesti ügyvéd előbb bérelte, majd 1931-ben megvásárolta az egykori Inkey birtok egy részét. Az önálló gazdasági egységet alkotó urasági birtok az egyik bárói örökös, gróf Rüdtt Collenberg Weyprechné. sz. br. Inkey Nandine tulajdona volt. Összes területe 756 kh, 999 négyszögöl, amelynek felosztása művelési ágak szerint:

szántó	416 kh	1180 négyszögöl
kert	5 kh	—
rét	3 kh	600 négyszögöl
szőlő	1 kh	1026 négyszögöl
legelő	109 kh	113 négyszögöl
erdő	210 kh	1280 négyszögöl
földadó alá nem eső terület:		

10 kh [19]

A bőkezű ügyvéd 210.000 pengőt fizetett a birtokért, az előbb felsorolt területekért és a hozzájuk tartozó urasági kastélyokért, cselédházakért, gazdasági épületekért és felszerelésért. Az ő tulajdonába került a községben működő hengermalom is. Az új uraság rendszeresen a kastélyában tartózkodott családjával együtt. Sokszor kilátogatott a majorba, a birtokán dolgozó cselédekhez és a részesmunkákat végző falusi szegényemberekhez. A gazdálkodáshoz azonban nem értett. A termelés megszervezésére, a gazdaság ügyeinek irányítására állandó jelleggel intézőt alkalmazott. Az intéző elsősorban a saját érdekében tevékenykedett. Ő kötötte a szerződést a cselédekkel és a részmunkásokkal. Rendszerint ő vett részt az uraság helyett a községi képviselőtestületi üléseken. Tagja volt különböző bizottságoknak. A reá bízott birtok hasznából egymás után vásárolta saját részére az eladósodott falusi törpebirtokosok apró parcelláit. Az uradalom szántóföldjeit részben már traktorral művelte. A legelőterületeket, erdőket szakértelemmel hasznosította. A gazdasági és lakóépületeket rendben tartotta. Az utak, vízelvezető árkok jó állapotára is gondot fordított. Szigorúsága miatt néhányan haragudtak rá, s a front közeledtével elmenekült a faluból. Csak a termelőszövetkezet megszervezése után hívták vissza, s évekig dolgozott még agronómusként. Maga a földbirtokos jóindulatú uraság hírében állott, nem menekült el kastélyából a szovjet csapatok bevonulásakor sem. Csupán a fordulat után 1949-ben költözött el a faluból.

Dr. Martin József földbirtokos igazi gazdaemberhez hasonlóan törődött gazdaságával. Gazdasági és lakóépületeket készített téglából a régi vályogfalú cselédházak helyére. Az istállókat, magtárakat gépesítte. Kis villanytelepet létesített a majorban, s a világításon túlmenően erőgépek meghajtására (daráló, morzsoló, magtisztító) hasznosította az áramot. A cselédek, napszámsookat maga fogadta, ő irányította a gazdaság minden munkáját. Nemesített vetőmagvakat termesztett és szállította azokat az ország különböző területeire. Gyönyörű lovai voltak, de saját maga jelentősebbnek értékelte a sertésenyésztését, a tehenésztését és a juhtenyésztést. Szép gyümölcsöse és rendben tartott szőlője sok falusi nincstelennek adott munkát. Rétjei és legelői, erdő-

parcellái és útjai gondozottak voltak. Birtoka értékének növeléséhez az is hozzájárult, hogy a járási székhely felől Gyönkről kiépített bekötőút az ő majorján vezetett keresztül. Sokkal könnyebben megközelíthette földjeit és egy kis kerülővel a vasútállomást is, mint birtokostársai. Tagja volt a község képviselőtestületének és a megyei törvényhatóságnak. Jelentős szerepe volt abban, hogy a már az első világháború előtt tervbe vett bekötőút a harmincas évek végén elkészült. Állami általános iskola létesítése céljából 1000 négyszögöles telket és építési kölcsönt adott a községnek. Az iskola üzemeltetéséhez hozzájárult azzal, hogy vállalta a téli hónapokra a tűzifa ingyenes biztosítását. A gazdálkodásban elért eredményei, a község érdekében kifejtett fáradozásai elismeréseként a falu képviselőtestülete 1940. tavaszán „Miszla község díszpolgárává választották.” [20]

A felszabadulás egy jól rendezett, gondosan kezelt gazdaságot talált a Dr. Martin birtokon. A földosztásról szóló rendelet megjelenése után néhány nappal kérvényt írt a Tolna megyei Földbirtokrendező Tanácsnak, amelyben gazdasági eredményeire, a németekkel szemben tanúsított magatartására és gyermekeire való tekintettel azt kérte, hagyják meg számára a birtokot teljes egészében. Azt bizonygatta, hogy ő is, gyermekei is hivatásszerűen foglalkoznak a földműveléssel és hasznára lesznek a kialakuló új társadalomnak, mint gazdálkodók. Később abba is belenyugodott volna, ha mintagazdasággá nyilvánítják birtokát. [21]

Az évtizedek óta saját földterületre vágó cselédek, a falusi zsellérek és törpebirtokosok érdekében ezt a valóban mintaszerű földesúri birtokot is fel kellett osztani. Azok érdekében is, akik nyomora, nincstelensége, elkeseredettsége még a Horthy-rendszert hűen szolgáló miszlai előljáróságot is cselekvésre kényszerítette a harmincas évek közepén. Az évtizedek óta kérvényezett és tervezett bekötőút építésének sürgetése ürügyén a következő folyamodványt írták a vármegye alispánjának: „Községünk ezévi siralmas állapotán igyekeznénk segíteni, mély tisztelettel kérjük Méltóságodat, kegyeskedjék a Miszla község területén folytatólagosan kiépítésre kerülő... törvényhatósági közút földmunkálatainak vállalatbaadását olyformán mielőbb elrendelni, hogy nyomorban lévő lakosaink — amennyiben természetszerűleg arra az időjárás alkalmat ad — a téli időben, de legkésőbb a télből kimenő hónapokban földmunkanapszámaikkal keresethez, s így saját maguk és családtagjaik megélhetéséhez jussanak.

Kérelmünk tiszteletteljes előterjesztésére az készített bennünket, hogy a folyó évi fagy- és aszálykár szegényes falusi lakosainknak termését, de főleg két fő táplálékát szolgáló burgonya és babtermését nagy részben elpusztította, s ezzel az elkövetkezendő téli időben megélhetését teljesen kilátástalannak tette. Természetszerűleg ennek tudata erősen tapasztalható elkeseredést és elégedetlenséget idéz elő a falusi lakosságunkban, amit éppen jelen kérelmünk előterjesztésével igyekszünk ellensúlyozni és enyhíteni.

Méltóságod szíves tájékoztatására csatolunk egy részletes kimutatást mindazon helybeli lakosaink nevének feltüntetésével, akiknek csekély vagyonuk van, vagy ilyenekkel egyáltalán nem rendelkeznek... akik saját maguknak és családjaiknak a megélhetését alkalmi napszámosmunkából eredő keresettel szokták kiegészíteni. [22]

Az előljáróság által összeállított névsorban 62 személy, illetve család szerepel. A faluban élő családok számának mintegy negyede. Hozzájuk képest még az urasági cselédek is jól éltek, mert szerződésben rögzített biztos keresettel rendelkeztek. A felsorolt nincstelének közül — akik végülis napszámosmunkához jutottak — a hiányos táplálkozásból eredő gyengeség és a megerőltető kubikosmunka miatt mintegy huszan nem érték meg a háború kirobbanását. Másik húsz nem tért vissza abból a

háborúból, amelybe éppen a nélkülözésükért, szegénységükért, kiszolgáltatottságukért felelős uralkodó osztály érdekében hajszolták. A háború vége viszont nem csupán a miszlai nincstelenek, hanem a „hárommillió koldus” számára is a kismiszlaimizmus, a kiszolgáltatottság, a munkanélkültség és a könyöradományok végét is jelentette. Véget ért az a feudális maradványokkal terhes termelési viszony, amely belső szükség-szerűséggel idézte elő a termelőerők eltérő birtoklásán nyugvó egyenlőtlenségét, az életmódbeli különbséget ember és ember között.

JEGYZETEK

[1] Részlet Miszla község tanácsának 1919 május 23-i ülésén felvett jegyzőkönyvből. Tolna megyei Levéltár Közigazgatási jegyzőkönyvek 354. sz. 122. lap.

[2] Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények 99. kötet 78. lap.

[3] Uo. Tájékoztató megjegyzések.

[4] Uo. Tájékoztató megjegyzések.

[5] Magyarország főbb üzemi adatai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények 105. kötet 154. lap.

[6] A magyar Statisztikai Közlemények 105. kötetének 154. lapján található miszlai, a 112. köt. 2. oldalán levő dunántúli, a 62. lapon feltüntetett országos, valamint a 202. lapon megtalálható megyei adatok összevetéséből végzett saját számítások.

[7] Miszla község képviselőtestületének 1919. január 3-án hozott határozatából. Tolna megyei Levéltár Miszla község képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1913—1928. 113. lap.

[8] Részlet a Tolna megyei gazdasági felügyelő 1924. évi jelentéséből. Magyar Országos Levéltár K. 184. F. M. általános iratok. Gazdasági Hivatal jelentései. 1924. Tolna megye. 6—7. lap.

[9] Uo. 1926. évi jelentés 14. lap.

[10] Uo. 15. lap.

[11] Uo. 1939. évi jelentés 1. lap.

[12] u. ott

[13] Magyarország főbb üzemi adatai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények 105. kötet, 157. lap.

[14] Részlet „Miszla község felosztási és házhelyjuttatási tervezetéből” 709/1945. sz. Tolna megyei Levéltár, Megyei Földbirtokrendező Tanács 736/1945. sz. ügyirata.

[15] Miszla község Földignylő Bizottságának 106/1945. sz. alatt iktatott irata. Tolna megyei Levéltár. Tolna megyei Földbirtokrendező Tanács 8591/1945. sz. ügyirata.

[16] Kempelen Béla: Magyar nemes családok 1913. Budapest V. kötet 190—191. lap.

[17] Részlet Barbaľics Mátyás és Hóber Lajos panaszosoknak a Földművelésügyi Miniszterhez küldött fellebbezéséből. Tolna megyei Levéltár Közigazgatási Ügyiratok. 13111/1932. alispán alapszám 42. lap.

[18] Kimutatás ingatlan elidegenítésekről 1928. X. 2-től 1929. VII. 1-ig terjedő időről. Magyar Országos Levéltár K. 184. F. M. általános iratok. 8690. csomó 13. lap.

[19] Tudomásul vevő véghatározat 2272/1931. Magyar Országos Levéltár K. 184. F. M. általános iratok 8690. csomó 52. lap. 13. sor.

[20] Miszla község képviselőtestületének 1940. március 19-i ülésén hozott határozatából. A határozatról a vármegyei alispán a következő szövegű irattal értesítették:

„Méltóságos Alispán Úr!

Tisztelettel jelentjük, hogy községünk képviselőtestülete folyó hó 19-én megtartott díszközgyűlésében Dr. Martin József m. kir. gazdasági főtanácsos, Miszla—Bikád pusztai földbirtokosunkat a község fejlesztése érdekében kifejtett eredményes működése és a községi lakosok iránt minden időben tanúsított jósága elismerésül a község díszpolgárává választotta. Miszla 1940. március 21.

Kerényi János
vezetőjegyző”

Tolna megyei Levéltár Közigazgatási Ügyiratok 5758/1940.

[21] Dr. Martin József kérvényei. Szekszárd Nemzeti Bizottsága 1945. április 21-i ülésének jegyzőkönyvéből. Tolna megyei Levéltár.

[22] Részlet Miszla község előljáróságának 1935. október 24-én keltezett folyamodványából. Tolna megyei Levéltár. Közigazgatási ügyiratok 19399/1935. sz. alispáni.

EIN BEITRAG ZUR UNTERSUCHUNG DER BESITZVERHÄLTNISSE DER GEMEINDE MISZLA ZWISCHEN DER BEIDEN WELTKRIEGEN

Gyula Mayer

Die Arbeit gibt einige Momente des gesellschaftlichen Lebens einer kleinen Gemeinde in Transdanubien während der Zeit zwischen dem I. und II. Weltkrieg bekannt. Vorwiegend auf die statistischen Aufmessungsdaten aus dem Jahre 1935 gestützt führt sie die in der Gemeinde auffindbaren Besitzkategorien auf und analysiert die Zusammenhänge zwischen der Grösse des Besitzes und der wirtschaftlichen Ausrüstung, der Arbeitsorganisation und der Rentabilität. Mit Daten belegt veranschaulicht die Studie, wie weitgehend die Einträglichkeit der in ein und dieselbe Besitzkategorie gehörenden Wirtschaften vom Niveau der Bewirtschaftung, von der Fachbildung und von der Interessenkenntnis des Leiters bzw. des Besitzers beeinflusst wird.

К ИССЛЕДОВАНИЮ ОТНОШЕНИЯ ВЛАДЕНИЯ СЕЛА МИСЛА МЕЖДУ ДВУМЯ МИРОВЫМИ ВОЙНАМИ

Д. Майер

Работа знакомит с некоторыми моментами общественной жизни маленького села Задунайской Области между первой и второй мировыми войнами. В первую очередь опираясь на данные статистического измерения 1935 года, автор приводит категории имений, находящихся в селе, анализирует взаимосвязи между величиной имения и сооружением хозяйства, организацией работы и доходами. Он подробнее пишет о безвыходном положении, эксплуатации мелких землевладельцев, среди них тех, которые получили землю во время земельной реформы Надьатади. При представлении трёх средних землевладений он подтверждает, что в большой мере влияют на доходность хозяйств, относящихся к одной категории, уровень хозяйства, географическая среда, но больше всего кадровые условия: квалификация владельца или руководителя, и осознание им заинтересованность.